

Vojenské odstrašování

Tento příspěvek vznikl po redakčním zkrácení dvou článků, které vyšly v číslech 6/95 a 1/96 polského dvouměsíčníku Myśl Wojskowa, nazvaných Vojenské odstrašování, jeho podstata a podmíněnost a Vojenské odstrašování bez alternativy, jejichž autorem je brig. gen. dr. Ryszard Olszewski.

* * *

Vojenské odstrašování není nějakou novou myšlenkou, ale má dlouhou historii. Od nepaměti mělo své stálé místo v mezinárodních vztazích a dnes nastává jeho další rozkvět. Vždy bylo úzce svázáno s válkou. Již od dob hodně minulých vznikala různorodá opatření s vědomím cílevědomého zabezpečení se před agresí protivníka. Chronologickou ilustraci vojenského odstrašování můžeme ukázat na změnách, které proběhly od římských limesů přes čínskou zeď k Maginotově linii až k Lyauteyovým závěrům.

Současně s vývojem civilizace probíhalo zdokonalování pevnostních objektů, bojových prostředků a způsobů vedení vojenských operací. Udržovaly se stále početnější ozbrojené formace, vybavené stále dokonalejšími prostředky pro vedení boje, byly uzavírány politicko-vojenské a spojenecké svazky, pakty a dohody. Používalo se stále účinnějších násilných prostředků, které dokonale demonstrovaly vojenskou sílu, a tak sloužily vojenskému odstrašování. **Vojenské odstrašování se hlavně opíralo o vytvoření značné vojenské převahy nad protivníkem, vůči němuž se fyzický odpor nevyplácel a býval bezúčelný.** Převaha mívala nejprve kvantitativní rozměr, ale pak - s vývojem bojových prostředků - také kvalitativní.

Podnikané aktivity se však často projevovaly jako nespolehlivé a nepostačující. To vyplývalo ze skutečnosti, že dosažení vítězství bylo možné i s omezenými finančními náklady a zisky z vítězství několikrát převyšovaly náklady spojené s agresí. Agrese se stávaly stále více rentabilními, zvláště vůči sousedům politicky a vojensky slabším. Další vývoj bojových prostředků, vzrůst rozmachu a účinnosti ničivého působení válečných stran, skutečnost, že následky bojové činnosti již neneslo jen přifrontové pásmo, ale také hluboké zázemí - to vše změnilo výši nákladů. Tyto výdaje spojené s agresí začaly převyšovat dosažený zisk. Agrese se přestaly postupně vyplácet.¹⁾

Změny v odstrašování po objevení jaderných zbraní

Objevení jaderné zbraně způsobilo přelom ve vojenském odstrašování. Současně s tím nastal i přelom v kalkulacích ohledně výdajů na agresí. Zkušenosti vyplývající z jejího použití v Hirošimě a Nagasaki byly ponaučením, že v jaderné válce by nebylo vítězů ani poražených. Kalkulace okolo výdajů a zisků takové války začaly přerůstat představy plánovačů. Atomové zbraně a jejich ohromný ničivý účinek, tvořící největší ohrožení lidstva, se staly činitelem stability bezpečnosti ve světě. Strach z následků jaderné odvety, vědomí rozsahu jaderného zpusťování a nemožnost se před nimi účinně chránit byly totiž

zdrojem rozvahy a zdrženlivosti ve vztazích mezi jadernými mocnostmi. Tato nová etapa - etapa koexistence velmocí a jejich koalic - byla tedy založena na rovnováze strachu. Vědomí akutního nebezpečí jaderné války umožnilo v tomto období v globálním měřítku zachovat mír. Jaderné odstrašování se tedy stalo hlavním činitelem stabilizace míru v období konfrontace bipolárního světa. Avšak nadále platí, že tyto zbraně zůstávají jako hlavní trumf dominace ve vojenské sféře a jako základní prostředek jaderného odstrašování jsou stále využívány mnohými zeměmi.

Obr. 1: Cíle vojenského odstrašování

Klasifikace vojenského odstrašování

Vlastní podstatou vojenského odstrašování je Lyauteyův názor, který hlásá: „sílu je třeba demonstrovat, aby jí nebylo užito.“

Odstrašování je založeno na nekonfrontačních aktivitách, jejichž podstata spočívá v odrazení potenciálního protivníka od činností majících agresivní charakter. Podstatou vojenského odstrašování se zabývalo na počátku tohoto století mnoho teoretiků. Ve svých pracích nastínili představy realizace a účinky odvety při použití nových druhů zbraní majících zvlášť silný zničující charakter. Podstatný přínos vnesl do teorie odstrašování francouzský generál André Beaufre. Své teoretické předpoklady rozpracoval v období sovětsko-finské „zimní války“. Týkaly se pozdější jaderné velmoci - Francie. Beaufre tvrdil, že *cílem odstrašování je odradit nepřátelskou mocnost od rozhodnutí použít svých zbraní anebo - ještě obecněji - od bojové činnosti či reakce na tuto činnost v dané situaci*. Odstrašování se dosahuje díky vlastnictví prostředků, které jsou dostačující hrozbou a zajišťují získat požadovaný psychologický efekt, v důsledku něhož je protivník přinucen agrese zanechat. Cílem vojenského odstrašování je odrazování protivníka od přijetí rozhodnutí o agresi, předcházení jeho ozbrojeným akcím, omezení rozsahu konfliktu a uvolnění jeho napětí, jakož i ochromení ozbrojených sil protivníka.

Skutečnost, která zadržuje agresora, je hrozba jaderné odvety. Je třeba zdůraznit, že **součástí procesu odstrašování je hrozba samotná, a ne záměr tuto hrozbu realizovat**. Cíle vojenského odstrašování názorně ukazuje obr. 1. Beaufre provedl klasifikaci odstrašování v závislosti na cílech, způsobech a dosahu jeho působnosti. Domníval se, že

v závislosti na předpokládaném chování potenciálního agresora může odstrašování být **útočné**, **anebo obranné**. Je-li cílem odstrašování zadržování protivníka od zahájení válečných akcí (agrese), jedná se o odstrašování **obránné**. Pokud bude cílem odstrašování vynucení ústupků u protivníka z důvodu hrozby vlastních akcí, pak jde o **útočné** odstrašování. Jak útočný, tak obranný charakter však může mít odstrašování **přímé** nebo **nepřímé**. *Přímé* odstrašování se týká dvou antagonistických stran. O *nepřímém* odstrašování mluvíme v takovém případě, kdy odstrašování je prováděno prostřednictvím třetí strany.

V závislosti na rozsahu použitých sil rozeznáváme odstrašování **totální** - za použití všech dostupných sil, nebo **omezené** - za použití jen některých (vybraných) sil. Klasifikace vojenského odstrašování podle Beaufrea je zobrazena na obr. 2.

Materiální a psychologický činitel odstrašování

Podstata vojenského odstrašování je založena na vzájemném ovlivňování materiálního a psychologického činitele.

Materiální činitel se opírá o kalkulaci nákladů na agresi a možností pro dosažení válečné kořisti. Jeho ekonomickou podstatu může vyjadřovat vztah: náklad - efekt. Tento činitel podněcuje, nebo naopak tlumí agresorovy motivace a má dominantní vliv pro přijetí rozhodnutí o agresi. Z analýzy tohoto činitele musí vyplynout odpověď na otázku: vyplatí se agresi provést? Velký význam má při těchto kalkulacích úspěšnost a účinnost odvety, určená možnostmi ničení sil vojenského odstrašování, vlastním výběrem objektů pro úder a rovněž životností sil vojenského odstrašování i odolností vůči palebné a radioelektronické protičinnosti protivníka. Je zřejmé, že zemi, která vlastní jaderné zbraně, zajišťují tyto zbraně věrohodnost odvety, avšak prostředky posilující strategii odstrašování jsou všechny prostředky obrany země, všechny prostředky určující jeho obrannou moc.

Obr. 2: Druhy vojenského odstrašování podle Beaufrea

Psychologický činitel hraje rovněž ve vojenském odstrašování velice důležitou roli. Vyvolává strach (obavu, úlek) před těžko předvídatelnými nebezpečími a neznámými úskalími konfliktu. Základní podstatou strachu (obavy, úleku) je vědomí a přesvědčení protivníka o tom, že při neúspěchu jeho agrese bude s naprostou jistotou vykonán účinný a rozhodný odvetný úder. Problémem věrohodnosti odvety se zabývali teoretikové, kteří

analyzovali otázky odstrašování ještě před objevením jaderných zbraní: *Účinná odvěta a vědomí, že existují příslušné odvetné prostředky, bude podstatně dokonalejším činitelem odstrašování než jakýkoli pseudoprávní dokument.* Přesvědčení pravděpodobného agresora o míře věrohodnosti odvěty se dosahuje pomocí odpovídajících forem a metod psychologického působení. Účelem psychologického působení je také varovat nebo zároveň získat podporu pro provedení očekávaných odvetných opatření dalších zemí, organizací a mezinárodních institucí.

Psychologický činitel je determinován existencí strachu jako nejpřirozenější reakce na ohrožení. Někteří autoři rozlišují pojmy *strach* a *úlek*. Pojmem *úlek* vymezují ty formy strachu, jež jsou následkem nebezpečných situací, slovem *strach* označují psychické prožitky, jejichž zdroj tkví v nebezpečí vnímaném prostřednictvím smyslových orgánů. Takové pocity umožňuje fantazie, která hraje v lidském strachu velkou roli. Strach jako odraz takového nebezpečí, jež máme stále na mysli, zaujímá v životě lidí důležitější místo než strach vyvolaný viditelným ohrožením. Je často přítomen, dokonce i tehdy, když smysly žádné nebezpečí nepozorují. Proto je velice důležité vyvolat představy strachu ve vojenském odstrašování, takového strachu, jenž účinkuje dlouho a deptá psychické a fyzické schopnosti protivníka. Tento strach je zvláště nebezpečný, poněvadž lidská fantazie může dané ohrožení vystupňovat až do svých nejvzdálenějších hranic, zatímco ve skutečnosti jde o ohrožení vcelku bezvýznamné. *Samotné nebezpečí, které jako takové ohrožuje menší či větší mírou zdraví nebo život člověka, není směrodatné při vzniku strachu, avšak důležité je to, jak se nebezpečí vybaví (v představě) ohroženému člověku.*

Hlavní velitel spojeneckých vojsk v operaci „Pouštní bouře“ gen. Norman Schwarzkopf ve svých vzpomínkách napsal: *S velikou úlevou teď vzpomínám na to, že irácká armáda nebyla ani z poloviny tak bojeschopná a dobře vycvičena, jak se o ní tvrdilo. Jediná věc, které bychom se opravdu mohli v budoucnu obávat, by bylo použití jejich nekonvenčních zbraní.*

Z analýzy podstaty strachu jako psychologického jevu vyplývá, že v člověku vzbuzuje hrůzu ne to, co je odstrašující ve skutečnosti, ale to, co se mu „donese“.

Účinnost vojenského odstrašování

Uvedené skutečnosti o podstatě strachu jsou velice důležité při zajišťování účinnosti vojenského odstrašování. Podstata vojenského odstrašování je zobrazena na obr. 3. Z provedené analýzy odstrašování vyplývá, že jeho účinnost je založena na existenci tří činitelů:

- ▲ reálné schopnosti odvěty, čili vlastnictví prostředků určujících ohrožení;
- ▲ vůle k jejich použití v případě potřeby;
- ▲ přesvědčení protivníka o věrohodnosti obou předešlých činitelů.

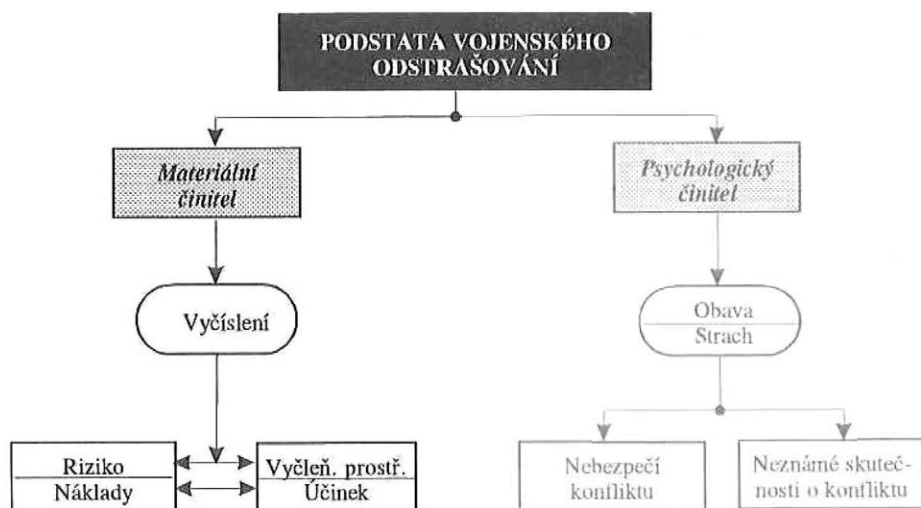
Různé možnosti odvěty jsou zapříčiněny tím, že existuje hierarchie cílů vojenského odstrašování. Větší možnost odvěty, která způsobuje i větší ohrožení protivníka, zajišťuje realizaci větších cílů odstrašování a opačně.

Existující teoretické práce a závěry potvrzené praxí spolu se zásadami použití odstrašování nacházejí své uplatnění v zemi disponující jadernými zbraněmi. Vzniká tedy

problém: může být vojenské odstrašování prospěšné obranné strategii středně velké země nevlastnící jaderné zbraně? ²⁾

Došlo k vytvoření nových generací konvenčních zbraní, vyznačujících se velkým účinkem a přesností, které umožňují realizaci vojenského odstrašování také zemím, jež nejsou vlastníky jaderných zbraní. Ve štábu hlavního velitelství NATO v Evropě bylo v dobách generála Rogerse několikrát poukazováno na možnost dosažení srovnatelných ničivých účinků jako v Hirošimě a Nagasaki při použití konvenčních zbraní, pokud budou úderné letouny vybaveny prostředky pro přesné navedení, a pak bude možno zaútočit na atomové elektrárny. ³⁾

Zkušenosti z lokálních válek, zvláště z operace „Pouštní bouře“, ukazují na ohromný nárůst možností působení na protivníka současnými konvenčními bojovými prostředky. Tato operace prokázala velký vzrůst účinnosti palebných systémů poslední generace, jejímž výsledkem byly nosiče vybavené prostředky pro přesné navedení, schopné provádět „strategické mise“. V průběhu konfliktu vyřadilo jižně od Bagdádu 8 letadel F-117A, zabezpečených dvěma cisternovými KC-135, během nočního náletu tři ze čtyř jaderných reaktorů. Podle hodnocení odborníků by mohlo být zmíněné jaderné centrum *totálně zničeno* během jednoho vzletu dvou bombardérů B-2. *Úroveň vzniklé škody musí být totiž omezená vzhledem k nebezpečí ohrožení pronikavou radiací.* Tento příklad ilustruje možnosti ničení současných zbraňových systémů, které mohou být s úspěchem využity pro vojenské odstrašování.

Obr. 3: Podstata vojenského odstrašování

Takovými a jinými problémy se zabývají uznávaní vojenští teoretikové. Prof. Stanisław Koziej zdůrazňuje, že v nadcházející době bude mít s naprostou jistotou rozhodující význam pro vývoj prostředků ničení *zdokonalování konvenčních zbraní*. Další výsledky v této oblasti budou směřovat ke stále zřetelnějšímu stírání rozdílu mezi účinností konvenčních a jaderných prostředků. Bude to dáno především nástupem prostředků ničení, jež budou mít radikálně zvýšenou přesnost navedení na cíl a dosah, i dalším rozvojem kvalitativně

nové kategorie zbraní, jakou jsou zbraně s vysoce přesným navedením. Prospěšnost vojenského odstrašování pro obrannou strategii státu nevlastnického jaderné zbraně potvrzují i výsledky výzkumů mezi vojenskými odborníky (84,3 % kladných odpovědí). Tento názor rovněž sdílí gen. Bolesław Balcerowicz: *V politice, která je orientována obranně a kde jsou akceptovány principy obranné strategie, je dosažení konečných cílů obrany země bez získání nutně úrovně odstrašení (znechučení) přímo nemožné. Tento stav by mohl znamenat vědomé oslabení vojenské moci státu (sílly země), což by se následně rovnalo clausewitzovské „provokaci slabosti“.* Spolu s výše uvedeným tvrzením lze souhlasit s potřebou vypracovat projednávanou teorii na podmínky strategické koncepce středně velké země.

Možnosti odstrašování v podmínkách státu nevlastnického jaderné zbraně

Dosavadní teorie odstrašování se správně spojuje s jadernými zbraněmi, ale nutná je i vhodná adaptace této teorie na podmínky a možnosti země jaderné zbraně nevlastnické. Zde je základním problémem dosažení věrohodnosti odstrašování. Pro jeho výsledek bude v dané zemi nezbytné vytvořit systém vojenského odstrašování a v rámci toho pak *sílly vojenského odstrašování*. Za *síly vojenského odstrašování* je třeba pokládat tu *část ozbrojené složky, která je schopna způsobit protivníkovi ztráty na jeho území a dále anulují smysl a rentabilitu jeho agrese*. Patří tam především úderné letouny, řízené střely kategorie země-země, voda-země, dalekonosné dělostřelectvo, speciální jednotky a další druhy zbraní.

Schopnost provést odvetu je rovněž podmíněna charakterem objektů úderu. Rozvinutá vojenská, průmyslová a ekologická infrastruktura současných zemí umožňuje nejvýhodnější výběr životně důležitých cílů jako objektů pro úder, jejichž zničení v rámci odvetného úderu rozhodne o tom, že se agrese nevyplatí. Ve vztahu k obranné strategii země nevlastnické jaderné zbraně je možné navrhnout následující definici vojenského odstrašování: *Vojenské odstrašování je strategií zadržování (odstrašování, znechucování) protivníka před realizací jeho agresivních závěrů (bojové činnosti) a je dáno existencí našeho vlastního bojového potenciálu, který způsobuje, že protivníková agrese by se stala nerentabilní, i přesvědčením agresora o naší rozhodnosti a účinnosti odvety*. Strukturu sil vojenského odstrašování v systému obrany země ukazuje obr. 4.

Schopnost odstrašování se dosahuje:

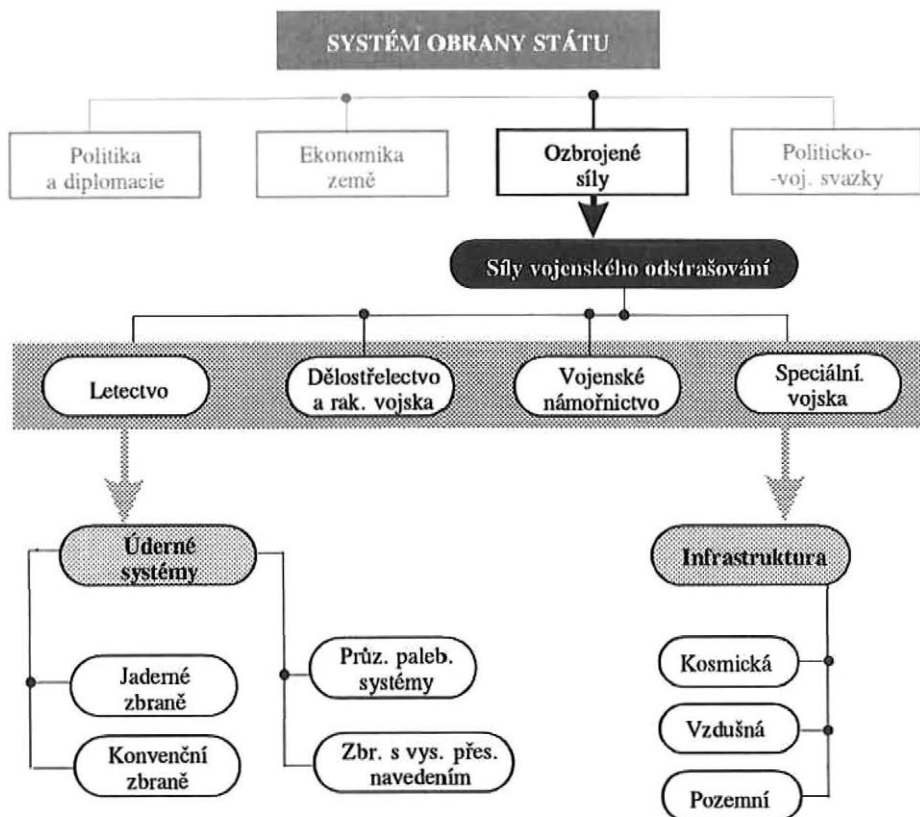
- ◆ existencí sil odstrašování, schopných ochromit objekty s.átní důležitosti protivníka, které jsou rozhodující pro jeho vojenskou sílu a fungování ekonomiky;
- ◆ schopností znebojeschopnit agresora na jeho území nekonvenčními formami použití palebných podsystemů a působením sil odstrašování na vybrané objekty agresora, jejichž ochromení zabezpečí výsledek účinku odstrašování;
- ◆ schopností vymezit úkoly, včetně výběru objektu pro úder, jejichž předpokládané ochromení zajišťuje získat hlavní cíl vojenského odstrašování, kterým je „zlomená vůle“ pro agrese;
- ◆ vytvořením psychického tlaku vůči potenciálnímu agresorovi, který jej přinutí zanechat agrese.

Priorita při použití strategie odstrašování spočívá v dosažení bezpečnosti země bez nutnosti zahájení bojové činnosti. Smysl vojenského odstrašování se opírá o vytvoření věrohodného nebezpečí odvety, a ne o úsilí pro její provedení.

Místo vojenského odstrašování v národní bezpečnosti Polska

Dnes si význam vojenského odstrašování uvědomují jak politici, tak i vojenští činitelé. Tento význam nachází odraz ve vojenských doktrínách řady zemí. Vzpomenutý problém se dotýká rovněž i politicko-vojenských podmínek a národní bezpečnosti Polska.

Současný stav ozbrojených sil Polské republiky, ekonomická situace země a vojenský potenciál našich sousedů ukazuje, že se Polsko nenachází v takové situaci, aby vytvořilo ozbrojené síly schopné účinně se postavit agresi z různých směrů možného ohrožení. Analýzy prokazují, že pro zajištění minimálních požadavků na moderní ozbrojené síly a dosažení limitů vymezených pařížskou dohodou (CFE-1) do roku 2000 bychom museli vyhradit více než 500 bln. starých zlotých, tzn. takřka 30 mld. dolarů, avšak reálné možnosti státu mohou v této době poskytnout ne více než 100 bln. starých zlotých za příznivé politické situace a předpokládaného hospodářského rozvoje.

Obr. 4: Struktura sil vojenského odstrašování v systému obrany státu

Historické zkušenosti ukazují, že polské ozbrojené síly nebyly schopny zajistit zemi v průběhu mnoha století její existence úplnou bezpečnost. Během posledních tří sta let Poláci prohráli všechny války, povstání a národní vzpoury, s výjimkou polsko-sovětské války v r. 1920 a velkopolského povstání (protipruský odpor na Poznaňsku v r. 1848 - pozn. red.).

Může dnes Polsko vlastnit ozbrojené síly tak bojeschopné, aby stačily zabezpečit potřeby obrany a bezpečnosti země? Prováděné výzkumy a analýzy ukazují, že to není možné, pokud bude platit tradiční doktrína o použití ozbrojených sil v podmínkách vynucené obranné samostatnosti Polské republiky. Zde tedy můžeme uvolnit místo jedině vojenskému odstrašování, které nemá u středních a malých zemí alternativu. Tedy u zemí, které nejsou schopny udržovat mohutné ozbrojené síly ochotné postavit se agresí tradičním způsobem boje, ale mohou vytvořit a udržovat síly vojenského odstrašování, disponujícími moderními údernými systémy, jež jsou schopny způsobit eventuálnímu protivníkovi takové ztráty, že by se agrese zcela nebo s velkou pravděpodobností nevyplatila a nebyla by účelná.

V situaci, kdy bezpečnost v globálním měřítku vzrůstá, kdy se snižuje zbrojení a rivalita mezi zeměmi se přesouvá z vojenské oblasti do oblasti ekonomické, získává strategie vojenského odstrašování stále více zastánců. Tato strategie umožňuje snížení počtu živé síly, bojových prostředků a zavedení palebných systémů založených na nejnovějších technologiích. Současně od samého počátku ozbrojeného konfliktu zajistí přenesení bojové činnosti na území protivníka.

V obranné strategii Polské republiky musí být brány na zřetel aspekty vojenského odstrašování. Za ty považujeme:

- současný stav vojenského potenciálu všech našich sousedů a absenci možností, abychom se jim vyrovnali;
- nynější vynucenou obrannou samostatnost Polska a neurčitou perspektivu vstupu do vojenského svazku v nejbližších letech;
- obtížnou ekonomickou situaci státu a nedostatek možností pro vyčlenění potřebných finančních prostředků na udržování tradičních ozbrojených sil;
- předpoklad velké účinnosti vojenského odstrašování.

Problematika vojenského odstrašování nachází svůj odraz v návrzích obranné doktríny Polska. Této tematice se rovněž věnuje hodně pozornosti v průběhu parlamentních diskuzí na téma obranyschopnosti země.

Své pojetí vojenského odstrašování vyslovil také v jednom interview velitel letectva a PVO Polské republiky div. gen. dr. Jerzy Gotowała: *Dnes je zasazením vzdušných cílů možné v poměrně krátké době zpusťovat dokonce i velkou zemi s celým jejím rozvinutým hospodářstvím. A nebude snad zničen již jedině atomové elektrárny nebo několika chemických podniků či rafinerií důvodem pro uzavření příměří? Vhodně využití prostředky s vysoce přesným navedením a dokonce i nevelké letecké síly jsou dnes schopny ochromit i docela velkou zemi a paralyzovat její ozbrojené síly.*

* * *

Vojenské odstrašování má již dnes své místo v mezinárodních vztazích. Jeho význam se zdůrazňuje ve vojenských doktrínách mnoha států a také v plánech bojových operací. Formulují se cíle, kterým má odstrašování sloužit, a konkretizují potřeby v mezích účinnosti jeho naplňování, ale teoretická stránka věci není ještě úplně prozkoumána. Skromná je též literatura zabývající se tímto jevem. Samotné vojenské odstrašování jako vědecký problém je totiž dosti složité. A využití historických zkušeností je v této oblasti omezeno vzhledem ke značné a neustálé změně podmínek.

Otázka působení vojenského odstrašování v obranné strategii Polské republiky vyžaduje další analýzy a vědecké výzkumy. Doufám, že předložené úvahy otevrou širší diskuzi na toto téma.

Poznámky:

- 1) Lokální ozbrojené konflikty (Korea, Vietnam, Blízký východ, Jugoslávie, Čechensko) potvrzují, že agrese nepřinesly politický ani územní zisk žádné z agresorských zemí. Způsobily zato obrovské lidské a materiální ztráty.
- 2) B. Balcerowicz pokládá za středně velký stát zemi s pěti až padesáti miliony obyvatel a rozlohou 100 000 až 500 000 km².
- 3) V prvním úderu na Bagdád bylo svrženo více než 1800 tun bomb s celkovým ničivým účinkem 1,5krát větším než byl účinek jaderné pumy svržené na Hirošimu.

-JAL-

Účast v IFOR vyzvedává Partnerství pro mír k novým výšinám. Ukazuje světu, jak daleko dospěly národy střední a východní Evropy a jak musejí jako naši partneři přispět k evropské bezpečnosti. Budoucnost Evropy se bude utvářet na jedné ze dvou rozdílných cest: buď na cestě rozdělující netolerance, která po sobě zanechala Bosnu v troskách, nebo na cestě demokratické integrace, po níž touží většina národů v této oblasti.

Warren Christopher,
americký ministr zahraničí
Černínský palác, Praha 20. 4. 1996